

РАДЯНСЬКІ РЕПУБЛИКИ В 1923 РОЦІ.

(Огляд написаний спеціально для "Укр. Роб. Вістей".)

XXI.

ГАЛИЧАНЕ - АМЕРИКАНЦІ В УНІВЕРСИТЕТІ АРТЕМА.

На однім з літературних вечірків я стінував з трома Галичанами - Американцями. Виклали вони — один зі Злучених Держав, а двоє з Канади на Україну ще в 1921 році. Я зацікавився їх доповідями, але ні хотілося знати що вони роблять, яке враження на них зробила Радянська Україна, чи тяжко їм було після Америки пристроїтися на Україні.

Ми розговорилися. Оказалося, що вони є студентами університету ім. Артема. Лише кілька днів, як їх прийнято на університет і наука ще не відбувається.

Коли я сказав, чим цікавлюся, вони запросили мене на завтра до себе. На другий день я пішов, бо мені хотілося побачити університет ім. Артема ввнутри. А ті товариші мешкали в будинку при університеті.

Чиста, світла кімната для чотирох осіб. Всі чотири Галичани: три з Америки, а один з Галичини. Того з Галичини не було дома. Ми розговорилися.

Іх імена: Ткачук Микола і Циганчук, працювали в копальнях вугля в західній Канаді, а Дабудик, працював в Злучених Державах. Ось що вони мені розповіли.

Приїхавши на Україну, вони зараз-же вступили в комуністичну партію. Приходилося пережити тяжкі часи. Циганчук і Дабудик попали в склад радянської місії до Польщі, головою якої був Шумський. Обидва вони були при місії, аж доки радянській місії злучено в одну. Їм проповано йти в спільну місію, але вони хотіли учитися і випросялися на Україну.

В Польщі їм дуже сприкрилось. Панство, панство, й панство, аж нудно, кажуть, дивитися. Оповідали багато смішних анекдотів і чудернацьких випадків з панам. Тут не місце їх наводити, але те, що мені оповів Дабудик про половецьких петлюрівців в Польщі, буде для всіх цікавим. А оповів мені приблизно таке:

Був я, каже, одного разу прикомандирований до комісії по транспортній половецьких петлюрівців на Україну. Розумієте, тих, що зголошувалися до війська.

Коли в один з таборів зголошувалися більший гурт до війська, тоді їх відокремлюють від тих, що лишались, бо поріздані би. Приїжджаю, каже, на наху до табору в Каліші з дарунками для тих, що зголошувалися до війська. Забрав я ті дарунки і дещо грошей і йду. А довкола мене свита польських офіцерів. Цілий відділ половецьких вистроїв. А ті

що лишались, збиралися по другу сторону дратяних перегородок і дивляться. Тільки я показався, а то як залунали: "Сава комісареві!" Я мало назад не втік. Потім почав просяти, пояснювати, що я не комісар, що я робітник і мені ніякої слави не треба. А вони привикли, їх навчено кричати "слава" всякому петлюрівському офіцеру, вони й мені кричать.

А коли відходив, то з другої сторони дратю кричали: Жид, запродаєць...

Мені часами приходилося іхати з шешелонами половецьких, тобто проводити їх до границі, до Шепетівки. Одного разу був великий шешлон, кілька сот людей. Цілий потяг. Коли вийжджали всі були веселі, співали, раділи, що нарешті вирвалися на світ із-за дратів. З половецької дороги почали декотрі приходити до мене й питати, чи справді вони не будуть карані, коли прибудуть на Радянську Україну. Бо петлюрівська офіцерія їх все залякувала, що їх на Україні розстріляють, бо, мовляв, розстріляють всіх тих, що вихали попередно. Навіть листи підробляли та розповсюджували по таборах, що на Україні розстрілюють повернувших петлюрівців.

Я старався заспокоювати. Але чим ближше ми підїжджали до границі, тим більше боялися половецькі. Пісні зовсім замовкли, всі сиділи тихо, прибиті. Щось перешептувалися між собою. Нарешті границя — Шепетівка. Тихо в вагонах, як в домовині. Навіть боїться виглянути через вікно. Коли поїзд підходив до стації, почувся звук музики. Це воєнна оркестра грала на пероні. Всюди поново людей, а на пероні представники влади з червоними прапорами вийшли зустрічати половецьких. Оркестра грає "Інтернаціонал".

Коли половецькі побачили, що то для них пригтована стріча, вони збентежилися. А коли до них представник влади сказав: "Громадяне! Радянська влада і трудове населення України прощає вам і витяє вас на вашій рідній землі та протягає вам свою братню руку — між половецькими счиняється плач. Деякі падали на землю і цілували її. Я не міг дивитися і втік за поїзд.

Циганчук й Дабудик дуже хвалили Шумського. Кажали, що він був їх начальником і одначасно ширим товаришем.

Ткачук цілий час працював на Харківщині серед селян. Пережив голод, холод, бандитизм. Зорганізував в одному селі, недалеко Харкова, сільську кооперативу, кооперативний магазин і тепер селяне вислали його в Харків на робфак по-

повняти своє знання. І його прийнято на університет ім. Артема.

А Дабудика й Циганчука прийнято на університет по рекомендації Центрального Комітету К. П. (Б.) У. При університеті дають їм кімнату, харчі, ще й гроші на одягу і т. ин. Хлопці здорові й веселі. Досить розвинені, мають добрий досвід. Якщо вони перейдуть цілий університетський курс, перед ними буде отворена широка дорога.

Цікаве вони мені між иним сказали.

Багато "Американців" приїхало на Україну тоді, як і вони, але не багато з них користі. А найменше користі з тих, що дерли до гори носа, думаючи, що вони вже над комуністами.

От нахапали-

ся в Америці ріжних фраз на пропагандних мітингах і думають, що вони вже на Україні будуть ходити, як коло розбитого яйця, бо вони приїхали з "культурної країни".

А їм, так як і нам, сказали, вступайте перше в партію кандидатів, тоді держіть іспит і т. ин. Тай наші "комуністи" посупускали носи і так десь порозгаздилися, а деякі розчаровані вернулися назад в Америку.

Пів дня просидів я з тими молодими товаришами. Вони обводили мене по цілм університеті. А перед вїздом з Харкова прийшли мене попрощати.

Проміжкор.
(Дальше буде.)

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА У ЛЬОВІ (До п'ятдесятиліття з дня засновання.)

Рівно п'ятдесят років тому назад, наприкінці 1873 року, засновано було в Львові "Товариство імени Шевченка", що метою своєю ставило "вспомогати розвій руської (малоруської) словесности", як каже його статут. З тих далеких часів пробігло пів століття, Товариство імени Шевченка знало кілька основних реформ і врешті перетворилося на культурну установу першорядного значіння, де буїно розвивалася українська наука й українська культура. Отже нам цікаво ознайомитися з розвитком цієї установи.

Товариство ім. Т. Шевченка засновано було з ініціативи наддніпрянських діячів — Ол. Кониського, Дм. Пильчика й М. Жученка, в значній мірі на гроші полтавської поміщиці Ел. Милорадович. Але провід у Товаристві взяли на себе Галичани, на чолі з Стеф. Качалом й Корн. Сухевичем. Це була на початку організація українських культурників, до того — правого напрямку, компромісового що-до пануючої верстви, що-до влади. Це крило на Україні було представлено Ол. Кониським, людиною ворожою демократичній, тим більше — соціалістичній думці. Кониський — повний ідейний антипод, ворог Драгоманова. І Галичане-народовці, це — галицьке мішанство, та "рутений" короткозора, з якою провадили завзяті боротьбу перш української соціалістичній думці. Кониський — повний ідейний антипод, ворог Драгоманова. І Галичане-народовці, це — галицьке мішанство, та "рутений" короткозора, з якою провадили завзяті боротьбу перш української соціалістичній думці.

Але мирне, "болотяне" життя Галичини мінялося з бігом часу. Глибокі соціальні конфлікти серед галицького селянства привозили його до загального економічного занепаду, до пролетаризації, до витягнення трудових, упосліджених шарів суспільства в гоїстру політичну боротьбу. Ідей Драгоманівського радикалізму почали сягати в глибін селянства, готувався ґрунт для заступання партії галицького пролетаріату — У.С.Д.П. цих

тими великою бунтаря до свого обивательського світогляду.

З реакційною політикою Качали борюва М. Драгоманів у своїх статтях, а сам Корн. Сухевич програв тоді на всю Галичину своїм знаменитим виразом: "як клопові дати землі, то він ляже під грушою і не буде нічого робити". Цілом ясно, що за таких людей Товариство не могло розвинути ширшої роботи, яка була б дожиточною з соціально-культурного погляду. Одна-дві книжечки (хоч Товариство володіло власною друкарнею), а найбільше допомоги популярним виданням народівців "Прогріві" — ось здобутки товариства цієї доби. Чи не найбільшою його заслугою в 80-их роках було фінансування й видання журналу "Зоря" (з 1885), що перший з галицької журналістики зміг обидати поміркованій літературній силі етнографічної України. Найближче став до "Зорі" навіть І. Франко, який наразився за це на кілька ушліцих слів з боку Драгоманова; правда, вже через рік Франко був усунений народівцями з редакції за вміщення "неморальної" рецензії... Б. Гринченка. Товариство, таким чином, не відіграло в культурному українському житті цієї доби якоїсь помітної ролі.

II.

Але мирне, "болотяне" життя Галичини мінялося з бігом часу. Глибокі соціальні конфлікти серед галицького селянства привозили його до загального економічного занепаду, до пролетаризації, до витягнення трудових, упосліджених шарів суспільства в гоїстру політичну боротьбу. Ідей Драгоманівського радикалізму почали сягати в глибін селянства, готувався ґрунт для заступання партії галицького пролетаріату — У.С.Д.П. цих

часів (з 1898). Цілковита зміна соціально-політичної конюнктури привела до реорганізації Товариства ім. Шевченка.

В березні місяці 1892 р. Товариство літературне було реорганізоване в "Наукове Товариство ім. Шевченка", що вже завданням собі ставило "розвиток і розроблення науки на українській мові". На жаль, на початку й "Наукове Товариство" не вийшло з угодовських рук галицьких народівців, власно тієї їх частини, що цілком йшла на налігачі в польських аграріях: барвінчуків. Захопивши владу в Товаристві й за нового статуту, народівці не прийняли туди немихлімів соціалістів — Франка й Павличка. Драгоманову було запропоновано вступити до Товариства, він хвилину вагався, але потім відмовився, так пояснюючи це в листі до Франка: "З Товариством Шевченка я скінчив, написавши, що в теперішню хвилину не можу до нього приступити. Головний резон — предсідательство Барвінського. Після проби в "Правді" (журнал, відновлений Кониським, що стояв за угод з польськими аграріями, О. Д.) і при політиці Барвінського хто зна, куди вступити з таким шефом". В результаті такої політики народівців робота реорганізованого Товариства не налагоджувалася, і перші книжки "Записок Наукового Товариства" позначилися блідим і випадковим змістом. Справа змінилася лише з 1895 року.

От-тоді, приблизно з 1895 р. в життя "Наукового Товариства" відбувається зміна. Товариство здобуває тринку матеріальну базу в постійних дотаціях центрального австрійського уряду та місцевого галицького союму (1894 р., напр., ці дотації вносили 2000 корон, а в 1912 р. вже 39.000). Енергійного організатора й талановитого вченого здобуває Товариство в особі проф. Мих. Грушевського, що саме в цьому році прибуває до Львова для постійної праці й вступає в Товариство. Розпочинається п'янова робота над ріжними галузями науки, переважно гуманітарними, з цикло українознавства. В цій роботі крім галицьких учених (І. Франко, К. Студинський, Верхвартський, Ол. Колеса, Крешчаківський, В. Шурат, М. Возняк та инш.) беруть найбільшу участь і учені з Наддніпрянщини, ризикуючі налягання на пімсту царських урядовців (Антонович, Кониський, Житеський, Вовк, Дикар, Перетц, В. Доманицький, М. Василенко та инш.). Ця робота, поступово зростаючи й поглиблюючись, продовжується до 1914 р., до часів війни, коли імперіалістичне військо царської Росії вдерлося до Галичини й по вандалському

руйнувало українські культурні досягнення. Ось чому ця доба (1895—1914) справді ніби складає єдину цілість, гідно завітчавши всю наукову культурну роботу передреволюційних часів. Великорядісна хвиля в цій добі — це революційні події 1905 р., коли з українського слова збито було габнебну заборону 1876 р. і коли українські наукові видання могли здобувати собі величезну аудиторію серед трудових класів Наддніпрянщини.

Яку-ж роботу виконувало Товариство, що воно дало нам і взагалі наступним поколінням?

На початку-ж Наукове Товариство поділилося на три секції: історично-філософську, філософсько-математично-природописно-лікарську. Згодом ці секції ще диференціювалися й видали за кілька років силу найціннішого наукового матеріалу, що спричинився до пізнання нашої країни в минулому й сучасному.

Головний орган Наукового Товариства — це його "Записки" ("Записки Наукового Товариства ім. Шевченка"), яких до 1914 р. вийшло 110 томів. "Записки" присвячено виключно проблемам української історії, літератури, мови, етнографії, і тепер кожний, хто цікавиться цими питаннями, знайде там безмежну кількість цінних статтів, розвідок, заміток, матеріялів.

Крім того, кожна секція видавала спеціальні видання, як "Збірники" з сирим матеріялом, "Українсько-руський архів" (де подаються стародавні документи, описи рукописів тощо), "Українсько-руська бібліотека" (видано під науковою редакцією твори Шевченка й Федьковича), "Пам'ятки українсько-руської мови і літератури" (вийшло 7 т.), "Матеріали до україн. етнології" (14 томів), "Матеріали до української бібліографії", "Жерела до історії України-Руси", "Студії з поля суспільних наук і статистики", "Часопис правничий і економічний" та инш. Нарешті, не можна не згадати, що Науковому Товариству належить ініціатива утворення журналу — "Літературно-Науковий Вістник". Товариство, крім того, має багатющу бібліотеку, що складалася в 1912 р. з 65.612 томів, не рахуючи рукописного відділу. Товариство обмінювалося виданнями й поволи набувало значіння виключної наукової установи, справжньої Української Академії Наук. Такою Академією й було Товариство аж до революції, коли перед українськими трудящими масами відкрилися нові дискусійні перспективи політичного й культурного розвитку, коли за знесенням царя й буржуазії центр української культури з австрійської провінції перенісся на Радянську Україну.

Цікава й дальша історія "Наукового Товариства імени Т. Шевченка", що поділяло долю України в світовій імперіалістичній війні. Певні річ, діяльність Товариства було припинено розбурядженням царських генералів, з підковуванням галицьких чорносотенців-москвофільів, його книжково склада й крамниці було розграбовано й знищено. "Наукове Товариство", разом з усіма иншими українськими організаціями Галичини, гине воя в зурах двохгодового орда. І лише після звільнення Львова царськими військами поволи відновилася культурна робота Наукового Товариства. Почали знову виходити "Записки" та инші видання Товариства, почала налагоджуватися наукова робота, але, звичайно, місьцевими галицькими силами.

Товариство тепер, скільки можна це винести з галицьких газет, переживає тяжкі часи під утиском польського націоналістичного фашизму. Власно, в "Науковому Товаристві", хоч воно й буржуазне по складу й характеру своєї роботи, польська буржуазія вбачає загрозу своєму пануванню. Ось чому "Наукове Товариство" тепер не тільки не одержує дотацій з польської державної скарбниці, куди вносять свої злиденні копійки сім мільйонів українських селян і робітників, але й зустрічає всікі перешкоди в своїй діяльності, отверті знущання з боку місцевих агентів польської буржуазної влади.

Але значіння Товариства вже в сучасних політичних умовах цілком инше: воно набуває місцевого, західно-українського (а не всеукраїнського, як раніше) характеру, воно позбавляє ролі колишнього українського П'ємонту. Могутній культурний розвиток Радянської України з її найвищим науковим осередком — Всеукраїнською Академією Наук, самодіяльність нових суспільних класів, що їх збудила до життя пролетарська революція, — все це рішуче і кардинально змінило ситуацію. Соціально революція в Польщі, в яку ми віримо, розбіє кайдани на руках сімліонового українського населення Галичини й Волині, а тим самим і вирішить долю й "Наукового Товариства". Але колишньої ролі в українському культурному житті Товариство вже не матиме. Його роль обмежується тим двайцятитіттам уперто наукової роботи, коли закладався — споруджався будинок української науки й культури. Ми можемо користатися певними попередніми надбаннями, пам'ятаючи ті нові завдання, що їх поставила перед кожним науковим робітником і перед усіма трудящими масами велика соціально революція на Сході Європи.

Ол. Дорошкевич.

Посафат Тихончук.

Товариство "Пшик"

(Продовження.)

Ще довго вони були-б сварилися, якби не вмилася моя Параскевія. Вона прискочила, вирвала в Панаса з рук книжку та тиць мені в руки: — На, сунхайруй, бо я хочу преставати! — каже. — А ти, смаркачу, геть з хати! — крикнула на Панаса.

А Ганя Прокіпчукова каже: — Пде Панасе, піду й я! Грайть без мене.

А моя Параскевія до неї: — Брешиш, ти не підеш. Ти мушиш відграти хоч доти, доки я не змілію.

Якось трохи я, трохи-Горґій, почали мирити всікі й прийшли, як Здрірко каже, до конюльції, щоби докінчувати пробу, бо-ж за тиждень маємо граїти. Вернулася всі на свої місця, тільки Панас рішуче відмовився суфлерувати, так, що завдяки Параскевії я став суфлером.

Сідаю я суфлерувати. А Здрірко все мені наказує: — Називайте кожного аматора по імені і пояснюйте, що він має робити. Починайте з

того місяця, на котрім ми спинилися. Суфлеруйте тихо, але голосно, щоби всі аматори все чули, але щоби публіка не чула.

Починаю я читати: "Гарасим! (лютій ганяє по хаті, нарешті скаче Славкові на голову.) Ах ти драбе, ти у мене дівчину відбиваєш?"

А Гарасим, замість того, щоби бити Славку і собі повторяє за мною ті самі слова: "Гарасим лютій ганяє по хаті"... і т. д., а коли скінчив говорити, тоді почав ганяти по хаті, Вибігавшсь по хаті — скочив на Славку. Та не годен його повалити. А Здрірко кричить: — Славку, падай, падай на землю та кричи "люде, рятуйте!" Падай супостате одній!

А до моєї Параскевії: — Умлівайте, сейчас мені саркастично умлівайте і падайте Горґієви на руки, а ви, Горґію, ловіть Параскевію в обійми. А ти, Ганю, вхопись одною рукою за голову, а другою за серце і страшенно витрици очі! А ви всі присутні передайтеся і роззявіть роти! Наробіть довно ефекту!

Ой, кажу вам, наробили ми ефекту. Дивлюся я, а моя Параскевія заплющила очі і падає. А Горґій, заплакавшись, саме в ту хвилину втирає нос і не зловив, та моя Параскевія головою об підлогу, аж підскочила. Зірвалася та до Горґія з кулаками.

А Славко саме в той час скопив ножа й до Гарасима... А Здрірко до него: — Не ріж, не ріж, блазню один сакраментальний, бо ще маті не зміліла! Вона в своїй ніжності не повинна бачити душегубства, вона готова буде другий раз зміліти.

— Та робіть все що, бо мені можуть очі повилізати, тримаючи їх витриченими так довгий час — захричала Ганя на Здрірку.

— Звертаємо сцену! — сказав Здрірко. А ви Горґію тепер підніуйте сцену.

Посідали та поставали всі на свої місця.

— Як тільки я махну рукою, так всі разом й починайте, — каже Здрірко. — Приберіть якнайдраматичнішу позу.

Махнув Здрірко рукою. — Гарасим гол на Славку, Славко за ніж та до Гарасима. Моя Параскевія, вже з отвореними очима, бух на Горґія, а той халп під пахи. Ай, мамонько

рідна, як вибрикне та як заверещить моя Параскевія... — Ой-ха-ха-ха-гі-гі-гі!

Вона страшенно лоскоталася по під пахами.

Верещить, кажу вам, та вичурчує собою як молодий жеребець.

Всі аматори вже таки дійсно пороззявляли роти, думаючи, що моя Параскевія так перенялася ролею, що з нею зробилося "ку-ку".

А я вже добре знав її фанатерію та й собі сміюся. А Горґій, незнаючи що сталося, все дивиться то на неї, то на Здрірку, то на мене. Коли дивиться на Параскевію, каїпає очима; коли на Здрірку — робить думкає плаксиву міну, а коли на мене, то й собі сміється — гі-гі-гі — вищиривши зуби, але так сміється, що було-б краше, як би він плакав.

— Пропав конспект! Пропав! — релетіє Здрірко, бігаючи по сцені. — А вже чути, чути не зробили. А тепер що з того вийшло?... Калькуляція!

— Пошились в дурні! — сказав Панас. — Ходи Ганю, я проведу тебе до дому! Не муч себе з ними — почав він до Гані. Ніхто вже не перечив. Всі чулися страшенно стомлені, а моя Параскевія стояла і втирала сльози. Здрірко стояв з про-

тигненими руками й через плач говорив: — Ні з культурного, ні з мануфактурного боку я не можу собі щого, люде добрі, пояснити!... Не можу! Як що ви, шановна Параскевіє, фізично боїтеся лоскоти, то треба було про це публічно заявити і не псувати нам моралі. Що робити? Що діяти? Грати, чи не грати "Ох як гірко"?

Панас підійшов до Здрірки і сказав, взявши його за руку.

— Грателюю вам, пане Здрірку, грателюю! Ви вибрали дуже владну назву — "Ох, як гірко" — для своєї штуки. Цілий вечір сиджу я тут, дивлюся і мені дійсно стало гірко... Дійсно гірко дивитися, як ви всі... — Не стоїть, не стоїть, Я не заслужив такої великої похвали — почав якийсь ніяково оправадуватися Здрірко, спустивши очі в долину, як завстанна дівчина. — Е...е...е... не заслужив жажу. Хоч я справді вложив свою найкращу силу в цю невмирушу драму, вложив всю свою культуру... Ось бачите: ви на початку були проти, але тепер переконалися... — Ні, пане Здрірку, я й перше й тепер серіозно вам скажу... — Не кажіть, будь ласка, тепер не кажіть... Скажете після

того, як ми відіграємо. Ого-го! Ви ще не знаєте які конверзації відкриються перед вами, коли ви побачите цілу штуку. Нині ви бачили лише пробу. І так вас загипнотизувала! Я вашого Тогобочного і Безбочного за пояс заткну... О, що заткну, то заткну!

— Але-ж, пане Здрірку, я хочу вам сказати... — Не треба, не треба... Потім потім, А тепер, панове!...

Подивився Панас на Здрірку, здвигнув плечима, плюнув і відійшов на бік. А Здрірко дальше своє правив: — А тепер, панове, ви вступили конклюдію нашого найповажлишого обсерватора. — І він вклонився в бік Панаса. — Конклюдія і критика суворо, компромітуюча, серіозна, що й казати. І вона дала мені енергії і експлозії доводити діло до кінця.

Звернувшись в бік Панаса: — Ви, шановний критику, бачили ще тільки сирівець, сирівець, мосце добродзєво. Це-ж не тільки ще не артисти в повнім значінні тої обсервації, але ще сирівець. І проте на вас це зробило такє пекельне вражіння.

Тут вже Панас не міг більше здержатися і підійшов до Здрі-

рка з розпуюкою в обличу. — Але-ж, пане Здрірку, ви мене... — Що? Зачарував!... Вірю, вірю, мій друже. У ваших очах сльози? Ох, як дорогі мені ці сльози! Шановні панове і ви Параскевію! В п'ятихні відбудеться генеральна релетиція "Ох як гірко"!... Прошу всіх прийти... Але що там! По що нам мучитися та нервувати нашій ніжній перш? По що, питаю вас? Приходьте аж-в суботу просто на представлення! Ого-го! Здрірко ще покаже себе. О, що покаже, то покаже!

— Як-же то ви покажете, коли вам не вдаєся навіть одна сцена за цілий вечір? — спитала Ганя.

— Це все калітуляції вашого напруженого мозку, шановна панночко! Сцена вдалася кольосально й моментально! Я-б це сказав-би, навіть — сакраментально! Це тільки для нас, для учасників не видно того ефекту, того спиритизму й оптимізму, який ітає над нами. А от пан Панас стояв на боці на обсерваційній посту і їх просто зареарувало... Спиритизм, мої панове й оптимизм!... Це треба зрозуміти.

(Дальше буде.)